

TURECKO JAKO ENERGETICKÝ KORIDOR NA TRASE VÝCHOD–ZÁPAD

EMIL SOULEIMANOV*

Abstract

Turkey as an Energy Hub on the East–West Route

This article is an attempt to explore the increasing role of Turkey as an energy hub linking the oil and gas fields to the east of its borders, notably in the Caspian Sea, Persian Gulf and adjacent areas, to European markets. The text is divided into two parts, the first part examining the oil pipeline routes passing through Turkish soil, and the second part focusing on existing and prospective gas pipelines with emphasis on the Nabucco project. The article further provides an analysis of political implications of Turkey's position as an important transit country in the regional context and a prospective EU member state.

Keywords: Turkey, energy, transit, oil and gas, pipelines

V posledních letech jsme svědky stále aktivnějších snah EU o diverzifikaci dodávek strategických surovin, ropy a zemního plynu, a tím i o snížení rizikové závislosti na dovozu těchto energií z jediné země – Ruska. V současné době tvoří podíl importu ropy z Ruska do unijních zemí přinejmenším 25 %, zemního plynu pak celých 40 %.² Závislost zemí střední a východní Evropy na dovozu zemního plynu z Ruské federace je pak na rozdíl od zemí severní, západní a jižní Evropy (téměř) absolutní, resp. velmi vysoká.³

* Výzkum na této studii byl podpořen grantem GA ČR s názvem Asymetrické hrozby a národní bezpečnost: vyhodnocení stávajících a perspektivních bezpečnostních hrozeb a rizik pro ČR a EU (GA407/07/1315).

² Accompanying document to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC, resp. Assessment report of directive 2004/67/EC on security of gas supply, COM/2009/363 European Commission, 16. 7. 2009, 33.

³ V případě pobaltských zemí a Finska tvoří 100 %, Slovenska 98 %, České republiky 77 %, Maďarska 70 %, Polska 48 %. Ibid.

Diverzifikační úsilí unijních států se setkává s pochopením v Turecku. Tato země se stabilně rostoucí ekonomikou se nejenže sama potýká se stále větší poptávkou po ropě a zemním plynu, ale i má eminentní zájem stát se klíčovým euroasijským energetickým koridorem. Snaha zaujmout postavení strategické energetické křižovatky na pomezí ruské Sibiře, Kaspického regionu, Perského zálivu a Středního východu obecně je patrná zejména v zahraničně politickém uvažování vládnoucí strany AKP, zainteresované na upevnění mezinárodně politického postavení Turecka jako významné transregionální země, usilující o vstup do EU.⁴ Tato snaha nepřekvapí, vezmeme-li v úvahu, že se samotné Turecko nachází, resp. sousedí s oblastmi, kde se nacházejí cca. tři čtvrtě veškerých prozkoumaných zásob ropy a zemního plynu.

Závislost Turecka, které postrádá jakékoli významné zdroje ropy a zemního plynu, na dovozu strategických surovin v současné době činí 65 % spotřeby energií, přičemž v následujících méně než dvou desetiletích se má tento podíl zvýšit o dalších 10 %.⁵ Již počínaje kaspickým ropným boomem z první poloviny minulého desetiletí se Ankara snaží hrát významnou roli na poli transportu strategických surovin na trase východ-západ; neobyčejně výhodné postavení maloasijského poloostrova totiž skrývá velký tranzitní potenciál pro dodávky surovin z Kaspického moře, Ruska, ale i Perského zálivu potažmo Středního Východu a severoiráckých ložisek do Evropy. Ačkoliv přední úlohu ve smyslu turecko-unijní energetické spolupráce v současné době zaujímá vlajková loď Bruselu, projekt Nabucco, jenž má zajistit zásobování (středo)evropského trhu zemním plynem z kaspických nalezišť, kaspický směr, jak již bylo naznačeno, není jediný. V posledních letech totiž sílí spolupráce Ankary s Teheránem v oblasti tranzitu iránského zemního plynu západním směrem a je jasné, že tato spolupráce může za jistých okolností sehrát nezanedbatelnou roli i z hlediska surovinové bezpečnosti Evropské unie. Není bez zajímavosti i současný stav a perspektivy turecko-iránské spolupráce v oblasti exportu ropy.

Právě těmto – i dalším – otázkám se budeme podrobněji věnovat na stránkách této stati, jejíž první část analyzuje v komparativní perspektivě ropné projekty a druhá část pojednává o stávajících a plánovaných plynovodech, v nichž figuruje Turecko jako tranzitní země a Írán jako perspektivně významný exportér těchto strategických komodit.

⁴ Podrobněji viz např. Tuncay Babali, „Turkey at the Energy Crossroads“, *The Middle East Quarterly* (Spring 2009): 25–33.

⁵ Zeyno Baran, „The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey“, in *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, ed. Frederick Starr and Svante Cornell (Washington, DC: Johns Hopkins University Press, 2005), 105.

Ropa

Baku–Tbilisi–Ceyhan

Ostře sledovaným projektem minulého desetiletí, který se přes veškeré peripetie dočkal realizace v letech 2005–2006, je projekt ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC). Toto potrubí s kapacitou cca 1 mil. barelů ázerbájdžánské ropy denně z ropných nalezišť Azəri–Çıraq–Günəşli do tureckého středomořského přístavu Ceyhan s následující přepravou tankery do evropského Středomoří⁶ bylo kromě samotného vývozce aktivně podporováno vládami USA i méně významnými tranzitními zeměmi (Gruzií a Tureckem). Při jeho projektování se argumentovalo na Západě nutností snížit závislost na dodávkách ropy z Ruska, které prosazovalo konkurenční ropovod Baku–Novorossijsk, ale i napomoci k vymanění regionálních (nejdříve jihokavkazských, následně středoasijských) zemí z ruského područí. BTC, 1768 km dlouhý ropovod, který stál 3,9 mlrd. amerických dolarů (USD), má očekávanou životnost 40 let a je operován společností BP a State Oil Company of Azerbaijan Republic (Státní ropnou společností Ázerbájdžánské republiky, SOCAR); v současné době zajišťuje pouze jedno procento světové poptávky po „černém zlatě“ a jeho samotná vytiženost je přibližně dvoutřetinová.⁷ Ekonomický potenciál BTC je tak – i vzhledem k relativně malým zásobám ropy Ázerbájdžánu – spíše omezený a nelze v jeho souvislosti mluvit o citelném příspěvku k zajištění energetické bezpečnosti unijních zemí. Podle tvrzení mnoha komentátorů tak (geo)politické aspekty, zejména v kontextu oslabení ruské dominance v kavkazsko-středoasijském areálu a průniku Spojených států do kaspického regionu, převážily nad čistě ekonomickými motivy. Současné objemy transportu ropy prostřednictvím BTC jsou relativně nízké a v případě globálního poklesu cen této komodity by investice do ropovodu mohla přinést jen relativně nízký zisk, nesrovnatelný s (geo)politickými problémy a riziky, které realizaci projektu doprovázely a stále ještě doprovázejí.⁸

Z pohledu zaměření tohoto textu však nelze zapomínat na skutečnost, že se v případě BTC jedná o první strategicky významný projekt, jehož realizace umožnila nahlížet na Turecko jako na perspektivní euroasijský energetický koridor po linii východ–západ.⁹ Solidní jsou i příjmy Ankarý z tranzitu ázerbájdžánské

⁶ SOCAR News, 12. června 2009.

⁷ Daily Mail Online, 24. srpna 2008.

⁸ Podrobnou analýzu této problematiky podává Emil Souleimanov, *Ropa, geopolitika, etnopolitické konflikty a jejich vliv na zahraniční politiku Ázerbájdžánu, Arménie a Gruzie (1991–2007)* (Praha: VIP Books, 2008), 180–198.

⁹ Právě v návaznosti na BTC se začalo jednat o řadě dalších projektů tranzitu ropy a zemního plynu, které budou podrobeny analýze níže.

ropy, které nyní činí kolem 200 mil. USD ročně; s očekávaným růstem množství přepravované ropy se výhledově hovoří až o polovinu vyšších příjmeh.¹⁰ Realizace BTC pak umožnila Ankaře využít potenciálu přístavu Ceyhan, ve který ústí ropovod vedoucí ze severoiráckého Kirkúku. Dodávky ropy z Iráku však byly v posledních dvou desetiletích opakovaně ohroženy celkovou nestabilitou v zemi.¹¹ Potenciál Ceyhanu byl tak až do roku 2006 nedostatečně využit. Dalším přínosem BTC z pohledu Turecka je, že neznamená dodatečné zatížení tureckých úžin velkými ropnými tankery, což prospívá bezpečnosti Istanbulu s více než třináctimilionovou populací.

BTC však v sobě skrývá i řadu potenciálních nebezpečí a rizik. Předně, ropovod vede ve vzdálenosti pouze několika desítek kilometrů od de facto frontové linie mezi Náhorním Karabachem a Ázerbájdžánem. Mezi Baku a touto odbojnou enklávou, ovládanou Armény potažmo Arménii samotnou, panuje i přes příměří z roku 1994 značné napětí. Stále častěji tak dostávají průchod prohlášení ázerbájdžánského vedení o nutnosti získat Náhorní Karabach zpět pod ázerbájdžánskou kontrolu; jak Arménie, spojenec Ruska, tak především Ázerbájdžán již léta investují značné finanční prostředky do budování moderní armády, což bezpečnostní dilema Baku a Jerevanu nadále jen posiluje. V případě obnovení ozbrojeného konfliktu by se tedy dalo očekávat, že se obětí stane právě tento ropovod, jelikož bude snadným terčem útoků ze strany arménských jednotek. Vzhledem k celkové geopolitické situaci na jižním Kavkaze, ale i závazku Baku zajišťovat nerušený tok ropy, případně též zemního plynu, z oblasti Kaspického moře dále směrem na evropské trhy, se však v dohledné době obnovení války v Karabachu dá očekávat jen stěží; nicméně, i s touto možností je třeba ze střednědobého a dlouhodobého hlediska počítat. Dalším potenciálně značným rizikem pro nerušené fungování BTC je pokračující odbojná činnost kurdských separatistických bojůvek, hlásících se ke Kurdské straně pracujících (PKK); potrubí totiž vede v bezprostřední blízkosti oblastí považovaných separatisty za součást (severního) Kurdistánu a v minulosti z jejich strany opakovaně zazněla varování, že se BTC stane terčem útoků.¹² Prozatím se však k soustředěným útokům na potrubí ze strany PKK nedocházelo, resp. se jim dařilo zabránit; nicméně dílčí útok, uskutečněný v srpnu 2008 kurdskými separatisty, ukázal, že podobné útoky představují potenciální nebezpečí, které není možné zcela vyloučit.¹³ Jistě, ale vzhledem k zakonzervování stavu po válce v Jižní

¹⁰ *Hürriyet*, 19. dubna 2010.

¹¹ Tedy Válkou v Zálivu z roku 1991, uvalením embarga na Irák v 90. letech, napětím ve vztazích mezi Ankarou a severoiráckým regionem, kontrolovaným od 90. let de facto kurdskými separatisty atd.

¹² *Cumhuriyet*, 28. října 2007.

¹³ *Jamestown Terrorism Monitor*, 22. září 2008.

Osetii (srpen 2008) menší nebezpečí pro fungování ropovodu představuje i skutečnost, že se nachází v relativní blízkosti od zóny rusko-gruzínského ozbrojeného konfliktu.

Transkaspický ropovod

Jednou – ne-li jedinou – z možností posílení ekonomické efektivity BTC se jeví perspektivní napojení Kazachstánu, který, jak ukázaly výsledky geologického průzkumu, disponuje mnohem bohatšími zásobami ropy než Ázerbájdžán. Kazachstán by měl v následujících letech podle nejnovějších ujednání transportovat kolem 500 000 až 1,2 mil. barelů ropy denně tankery do Baku s následující přepravou do Ceyhanu nebo gruzínského přístavu Supsy a ruského Novorossijsku, odkud by měly být tyto objemy transportovány dále na západ, a to i přes turecké úžiny.¹⁴ V současné době se však o stabilních objemech transportu ropy tankery mluvit nedá; ty činí kolem 60 000 až 100 000 barelů denně.¹⁵ Zatím však není jasné, jaký podíl na přepravě tohoto množství by měl mít BTC potažmo Turecko. Ankara se totiž k plánům přepravy dodatečných množství ropy tankery přes beztak vyčíslené Bospory a Dardanely již tradičně staví velmi odmítavě.¹⁶

Jednou z možností jak stabilně napojit bohatá ložiska severozápadního Kazachstánu, předně naleziště Kašagan, k BTC je plánovaná výstavba Transkaspického ropovodu (TKR). Ropovod, který by měl napojit kazašský Atyrau s ázerbájdžánským Baku prostřednictvím potrubí, jež by vedlo po dně Kaspického moře, by podle současných výpočtů vyšel na tři až čtyři miliardy USD.¹⁷ Ačkoliv se o konkrétních objemech kazašské ropy, která by měla být transportována prostřednictvím TKR, nyní nemluví, předpokládá se, že by se jednalo o přinejmenším o milion barelů ropy denně.¹⁸ Jednání o tomto 700 km dlouhém potrubí probíhá – za účasti francouzského Totalu a americko-kazašského TengizChevroilu – mezi Astanou a Baku již od roku 2005; během těchto pěti let došlo k podepsání solidního množství memorand a rámcových dohod, ale o žádném konkrétním pokroku zatím není možné mluvit.

¹⁴ Viz interview kazašského ambasadora v Baku Serika Primbetova „Kazakhstan looks to ship more oil via Azerbaijan“ pro server *News.az*, <http://www.news.az/articles/16599>, 1. června 2010.

¹⁵ *Alexander Oil and Gas*, 9. května 2010.

¹⁶ Dle konvence z Montreaux (1936) si nemůže Ankara za tranzit přes Bospory a Dardanely nárokovat jakoukoliv kompenzaci.

¹⁷ *Pipeline and Gas Journal*, 16. října 2009.

¹⁸ *SOCAR News*, 18. května 2010. Na tomto místě je třeba uvést, že transport ropovodem představuje z dlouhodobého mnohem stabilnější prostředek tranzitu než tranzit tankery, u nichž je třeba počítat s prodlevami i vzhledem k povětrnostním podmínkám.

Tento stav je podmíněn řadou faktorů. Za prvé, výstavba jakéhokoliv – ať již ropného či plynového – potrubí, které by vedlo po dně Kaspického moře, je již tradičně terčem soustředěné kritiky ze strany Moskvy a Teheránu, které argumentují environmentálními obavami.¹⁹ Rusko a Írán upozorňují v této souvislosti na nebezpečí ekologické katastrofy, která by ohrozila unikátní floru a faunu Kaspického moře, izolovaného od oceánu. Nicméně je jasné, že výstavba tohoto ropovodu by představovala nebezpečí pro ekonomické a bezpečnostní zájmy Íránu a především Ruska, které se snaží prosazovat vlastní produktovody. Moskva totiž – prostřednictvím státní korporace Transněft – má značný vliv v Kaspickém ropovodním konsorciu (Caspian Pipeline Consortium), jehož potrubí spojuje obrovská kazašská naleziště Tengiz, Kašagan a Karačaganak s ruským Novorossiiskem. Zajištění monopolu na export mimo jiné kazašských strategických surovin se v současné době jeví jako primární úkol Moskvy a dlužno dodat, že Rusku se prozatím daří oddalovat realizaci projektu Transkaspického ropovodu, stejně jako realizaci souběžného projektu Transkaspického plynovodu, předpokládajícího tranzit středoaasijského zemního plynu po dně Kaspického moře západním směrem.

Zemní plyn

Blue Stream

Vzhledem k mimořádným tempům růstu (vnitřní) turecké spotřeby zemního plynu – ta se během poslední dekády zvýšila trojnásobně²⁰ – bylo třeba urychleně začít pracovat na zajištění dostatečného přísunu i této komodity; několikaletá jednání s Moskvou o výstavbě plynovodu, který měl transportovat zemní plyn z přístavu poblíž Novorossijsku do severoanatského Samsunu, vyústila ve výstavbu 1213 km dlouhého potrubí po dně Černého moře, které začalo být funkční roku 2005. Projekt, jenž stál 3,2 miliardy USD, v současné době transportuje na 15 miliard kubických metrů zemního plynu ročně a má potenciál dosáhnout až 16 miliard; pokrývá tak z méně než dvou třetin současnou spotřebu Turecka po zemním plynu.²¹ Ačkoliv z krátkodobého hlediska se pro Ankaru jednalo o velmi žádoucí projekt, který byl díky soustředěným ruským snahám zrealizován bez zádrhelů, turecká závislost na dovozu této komodity z Ruska se znatelně prohloubila. Zejména ve světle rusko-

¹⁹ Primární motivace Teheránu je v tomto ohledu podmíněna snahou znemožnit export turkmenského zemního plynu na západ, resp. přímět Ašgabat k využití iránského území k jeho exportu.

²⁰ *Alexander Gas and Oil*, 19. května 2009.

²¹ Igor Torbakov, „Making sense of the current phase of Turkish-Russian relations“, *Jamestown Occasional Papers*, October 2007.

ukrajinských sporů o tranzit ruského plynu západním směrem, k nimž pravidelně docházelo od jara 2005, především však významného incidentu z ledna 2009, který ohrozil dodávky plynu středoevropským spotřebitelům uprostřed kruté zimy, byla v Ankaře, stejně jako v evropských metropolích, stále ostřeji pocíťována nutnost diverzifikovat dodávky zemního plynu. I proto se pozornost Turků stále více upíná k alternativním směrům importu zemního plynu, a to z oblasti Kaspického moře potažmo z Íránu a řady dalších středovýchodních zemí.

Jihokavkazský plynovod

Současně s ropovodem BTC (2006) byl zprovozněn i plynovod Baku–Tbilisi–Erzurum, kterému se dostalo názvu Jihokavkazský plynovod (South Caucasian Gas Pipeline, JKP); toto 692 km dlouhé potrubí vede z Baku souběžně s trasou ropovodu BTC a spojuje bohaté ázerbájdžánské ložisko zemního plynu v Kaspickém moři Şah Deniz s východoanatolským Erzurumem, kde ústí ve vnitrozemskou plynovodní síť, která má zabezpečovat plynem předně východní a centrální části Turecka. Plynovod, ovládaný BP a norským Statoilem, transportuje v současné době 1,3 miliard kubických metrů zemního plynu za rok;²² má přitom potenciál dosáhnout až 20 miliard kubických metrů ročně. Současné objemy přepravy jsou relativně nízké a slouží především k zajištění neustále rostoucí poptávky uvnitř východního Turecka, kde panují kruté zimy, ale i Gruzie, která má právo odebírat 5 % veškerého přepravovaného objemu tohoto paliva.²³ Potenciál JKP spočívá především v aktivně diskutované možnosti napojení Kazachstánu a především Turkmenistánu prostřednictvím Transkaspického plynovodu z východu, resp. plánovaného projektu Nabucco, které by mělo spojit Erzurum se střední Evropou, případně prostřednictvím spojení Turecko–Řecko a Řecko–Itálie s jižní Evropou.

Nabucco

Jedním z nejostřeji sledovaných energetických projektů, který by měl zajistit pravidelný přísun značného množství kaspického, případně též středovýchodního zemního plynu do střední Evropy mimo ruské území, je od roku 2002 plynovod Nabucco.²⁴ Projekt Nabucco by měl napojit terminál zemního plynu v Erzurumu,

²² „South Caucasus Pipeline exports 1.3 bn cubic meters of gas“, *News.az*, <http://www.news.az/articles/13578>, 17. dubna 2010.

²³ *Georgian Times*, 9. listopadu 2008.

²⁴ Kořeny tohoto projektu však sahají již do 90. let minulého století, kdy se v Bruselu začalo uvažovat o zřízení Jižního koridoru (Southern Corridor) pro dovoz zemního plynu z Kaspického moře a Středního východu přes turecké území.

do které ústí JKP, s východorakouským městečkem Baumgarten an der March; vedl by tak přes území Bulharska, Rumunska a Maďarska. Měl by tak mít délku 3 300 km a jeho cena se odhadovala na min. 7,9 miliard eur; hovoří se o kapacitě 31 miliard kubických metrů ročně, které by měl plynovod transportovat.²⁵

Plány na výstavbu plynovodu Nabucca se staly terčem kritiky ze strany skeptiků, kteří ho považují za ekonomicky neefektivní či málo efektivní, ale rovněž vzbudily naděje ze strany politiků, expertů a komentátorů usilujících o redukcí závislosti unijních zemí na dodávkách zemního plynu z Ruské federace. Je pravda, že uvedený objem by tvořil kolem 5 až 8 % celoevropské spotřeby plynu.²⁶ Nicméně pro pásmo východních zemí EU, které se potýkají s nesmírně vysokou závislostí na dovozu zemního plynu z Ruska a pro něž je Nabucco určeno, by byl tento podíl několikanásobný, a tudíž by byl nezanedbatelný. Je však jasné, že by zprovoznění Nabucca zdaleka nevyloučilo dominantní postavení Ruska na plynovém trhu Evropy. Ruský export této komodity na unijní trhy již dnes činí přibližně 150 mld. m³ ročně (odhad pro rok 2010).²⁷

Nabucco je dlouhodobě podporováno ze strany Spojených států amerických a Bruselu, resp. Evropské komise, která, jak již bylo uvedeno, spatřuje v projektu možnost zajistit přísun zemního plynu z alternativních – tedy předně neruských – zdrojů. Dle programu Trans-European Networks-Energy i v dalších významných unijních dokumentech přisuzuje Brusel Nabuccu strategický význam, který je obzvlášť patrný pokaždé, když jsou dodávky zemního plynu ze strany Ruska ohroženy kvůli jeho konfliktům s Ukrajinou a Běloruskem; pravidelně investuje značné částky do analýzy technických, ekonomických a finančních aspektů projektu. Snaží se za projekt lobbovat i na mezinárodní scéně, což se zatím vzhledem k nezřídka rozdílnému přístupu jednotlivých unijních zemí nedaří; v této souvislosti je projekt Nabucco často vnímán jako důkaz (ne)schopnosti EU provádět společnou politiku sledující zajištění energetické bezpečnosti.

Nejviditelnějším výsledkem osmi let vyjednávání je zřízení Nabucco Gas Pipeline International GmbH, jehož akcionáři jsou rovným dílem – každý z 16,7 % – RWE (Německo), lídr projektu OMV (Rakousko), MOL (Maďarsko), Transgaz (Rumunsko), Bulgargaz (Bulharsko), BOTAŞ (Turecko).²⁸ K březnu roku 2010 všechny účastnické země ratifikovaly ujednání o zahájení projektu Nabucco. Zahájení stavby bylo původně plánováno na konec roku 2011 a souvisí s definitivním

²⁵ *Agence France-Press*, 29. května 2008.

²⁶ *Times Online*, 6. ledna 2009.

²⁷ Michail Korchemkin, „Russian Gas Export in 2010s“, *Baltic Rim Economies*, 19. února 2010, <http://tse.fi/pei>.

²⁸ Ke zřízení uvedené společnosti došlo v červenci 2009 na mezivládním summitu v Ankaře.

rozhodnutím účastníků o otázkách financování; každopádně očekává se, že kompletní konstrukce plynovodu potrvá kolem tří let.²⁹

V prvních letech fungování Nabucco se předpokládá, že bude zásobován zemním plynem z ázerbájdžánského ložiska Şah Deniz, jehož druhá fáze by měla být zkompleťována právě v letech 2015/2016. Klíčovou roli pro naplnění kompletní kapacity Nabucca by však měl sehrát Turkmenistán – nejspíš prostřednictvím Transkaspického plynovodu. V této věci již došlo ke zřízení Caspian Energy Company (Kaspické energetické společnosti, KES) ze strany OMV a RWE, které provádějí společný výzkum plánovaného potrubí přes Kaspické moře; v současné době rovněž probíhají intenzivní jednání mezi účastnickými společnostmi, resp. zeměmi, s vládami Kazachstánu a Turkmenistánu o detailech spolupráce v otázce výstavby a fungování TKP, jejíž role bude pro budoucnost Nabucca významná.³⁰ Paralelně probíhají jednání s Irákem a Egyptem, které jsou rovněž zainteresovány na účasti na Nabuccu; zájem o napojení k projektu projevuje v posledních letech i Írán, o čemž bude řeč níže.

Obecným problémem Nabucca je tedy skutečnost, že – na rozdíl od centralizovaného dovozu ze strany Ruska – by se jednalo o dovoz z více zemí, který má být předmětem přísné organizace a následně koordinace. Ázerbájdžán, jehož účast na projektu je v současné době jistá, ale i Kazachstán a předně Turkmenistán by se měly připojit k Nabucco prostřednictvím Transkaspického plynovodu; na druhou stranu nejsou garance dodávek ani z jedné strany s ohledem na konkurenční projekty na asijském kontinentu. Jak již bylo uvedeno, hovoří se i o možném napojení Iráku, Egyptu a Íránu, které by dodávaly do Nabucca prostřednictvím tureckého území dodatečné objemy zemního plynu; i v tomto směru však není operováno závazujícími daty. Přitom již v roce 2009 se zdálo, že problém se zaplněním kapacity Nabucca – minimálně do roku 2016, kdy má do projektu plnohodnotně vstoupit ázerbájdžánský Şah Deniz – je z poloviny vyřešen. Stalo se tak po vstupu OMV i POL na severoirácký trh se zemním plynem; jednalo se o ložiska Chor Mor a Čemčermal, ovládaná de facto kurdskou autonomií. Slibné ujednání však nebylo ze strany ústřední vlády v Bagdádu ratifikováno, protože nebralo v potaz stanovisko federálního centra; Ankara se tenkrát s touto neochotou Bagdádu poměrně bezbolestně smířila a zaměřila se na prosazení íránské opce.³¹ Na tomto místě je třeba dodat, že i pro Turecko nepředstavovalo toto ujednání optimální řešení, neboť by poskytovalo stabilní zdroj příjmů severoirácké vládě, jež stěží skrývá sympatie separatistickým

²⁹ *Azeri Press Agency*, 18. března 2010.

³⁰ *RIA Novosti*, 8. června 2010.

³¹ Osobní konzultace s Turgutem Özparmakem, vysoce postaveným úředníkem tureckého ministerstva zahraničí, spravujícím vztahy s Íránem, 3. prosince 2010.

aspiracím tureckých Kurdů. Závislost na dovozu strategických surovin z této entity by rovněž byla pro mnohé v Turecku nepřijemná; Ankara dlouhodobě usiluje o přísnu centralizaci Iráku a raději by v těchto otázkách jednala s Bagdádem než s de facto kurdskou autonomií s centrem v Arbílu, což je však vzhledem k současné situaci nerealistické. Jak již bylo řečeno, v současné době Ankara usiluje na mezinárodní scéně o prosazení právě iránské opce, která se jí jeví jako strategicky výhodnější.

Celkově vzato, problémy s realizací projektu vznikají již při jednání o distribuci podílu jednotlivých zemí, které by do plynovodu přispívaly. Dalším problémem jsou doposud nedohodnuté ceny a poplatky, nutnost zajistit unifikované technické parametry odlišných – co se složení týče – typů zemního plynu, pocházejících z různých ložisek, ale i nejasnosti kolem celkového financování projektu, nejasná koordinace ze strany Bruselu, odpor ze strany Moskvy a Teheránu aj. Organizace a management projektu s tak značným zastoupením zemí, které tyto suroviny produkují, ale i tranzitních zemí je navýsost komplikovanou záležitostí; tento poznatek platí dvojnásob u natolik specifické komodity, jakou je zemní plyn.

Nedávná italsko-řecká ujednání o výstavbě 807 km dlouhého plynovodu ze severořecké Komotini do východoitalského Otranta, který by měl být funkční již v roce 2012, je dáván do souvislosti s projektem Nabucco – jako jeho dílčí větev.³² V roce 2007 totiž byl postaven 293 km dlouhý plynovod z tureckého Karacabeye do Komotini, jehož kapacita bude v roce 2012 ze současných 7 miliard kubických metrů navýšena na 12 miliard.³³ Uvedené větví se dostalo názvu Turkey–Greek–Italy Interconnector a měla by propojit potrubní síť v Erzurumu s potenciálními odběrateli z jižní Evropy.

Vyhlídky Nabucca komplikují i usilovné snahy Moskvy projekt znehodnotit. Ta se totiž v posledních letech snaží zvýhodnit ekonomické podmínky exportu vlastního zemního plynu; před několika lety snížila cenu pro evropské spotřebitele o 1 USD za tisíc kubických metrů a je zřejmě, že je ochotna slevovat i nadále.³⁴ Ve snaze motivovat Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán k těsnější spolupráci v lednu 2009 přistoupila na více než dvojnásobné zvýšení cen, za které odebírá jejich zemní plyn – z původních přibližně 140–160 USD na 340 USD za tisíc kubických metrů.³⁵ Zahájila nakupování zemního plynu od Ázerbájdžánu; objem 1 mld. m³

³² Počítá se, že bude tranzitovat na 8 miliard kubických metrů zemního plynu západním směrem.

³³ *Turkish News*, 7. prosince 2008.

³⁴ *Alexander Oil and Gas*, 19. května 2010.

³⁵ Pro úplnost zmiňme, že se tak stalo v době, kdy Moskva razantně zvýšila cenu zemního plynu pro Ukrajinu, a to na cca 250 USD za tisíc kubických metrů. V souvislosti s následným poklesem ceny zemního plynu v Evropě v době globální finanční krize však Moskva začala tlačit na středoasijské vlády ohledně snížení cen plynu, což se nelíbilo především Turkmenistánu. Výsledkem byla dubnová „porucha“ na plynovodu Střední Asie–Rusko, která prakticky do konce roku 2009 vyřadila veškeré dodávky turkmenského plynu do Ruska.

plynu v roce 2010 se má roku 2011 zdvojnásobit.³⁶ Mimo jiné ve snaze ekonomicky zveřejdit projekt TKP/Nabucco a prohloubit závislost Evropy na dodávkách ruského plynu dělá Moskva maximum i pro urychlené vybudování plynovodů západním, resp. jižním, směrem: v současné době je budován plynovod *Nord Stream*, který má transportovat zemní plyn v rozsahu na 55 miliard kubických metrů ročně do severní Evropy, a již zmíněný plynovod *Blue Stream*, který zásobuje turecký trh. Zatím však není jasné, jestli projekt *Blue Stream 2*, prosazovaný od loňského roku Moskvou, je naplánován jako konkurence Nabucco, neboť v nynější podobě má vést ze Samsunu do Ceyhanu s následujícím napojením do Sýrie, Libanonu a na Kypr.³⁷ Lze však předpokládat, že by v budoucnu mohl být v případě potřeby prodloužen dále na západ.

Nesmírnou výzvou pro Nabucco je realizace projektu plynovodu *South Stream*, ovládaného ruským Gazpromem a italským koncernem ENI. Tento plynovod, jehož výstavba má vést po dně Černého moře, a naráží tak na ostrou kritiku ekologických organizací,³⁸ má zásobovat ruským (a středoasijským přes ruské území) zemním plynem právě země středovýchodní a jižní Evropy jako Bulharsko, Srbsko, Chorvatsko, Slovinsko, Maďarsko, Rakousko, Řecko, Itálii a okolní země, které jsou v zorném úhlu Nabucca. Plynovod, náklady na jehož výstavbu byly odhadovány původně na 8,6 miliard eur, má zásobovat region každoročně plynem v objemu 63 miliard kubických metrů.³⁹

Po dobu několika let brzdila realizaci Nabucca neochota vlád v Bulharsku, Rakousku a zejména Maďarsku projekt jednoznačně podpořit;⁴⁰ tyto země se nakonec účastní jak Nabucca, tak South Streamu, i když zatím není zcela jasné, v jakém časovém horizontu a jaké objemy zemního plynu od kterého projektu se zaváží nakupovat. Skutečnost, že se uvedené tranzitní a odběratelské státy nehodlají zavazovat, pak nepřispívá k optimismu investorů ohledně Nabucca. Zatímco však ruské energetické společnosti působí jako prodloužená ruka Kremle a mohou se spoléhat na dostatek financí, politické vůle a soustředěný lobbing ruského státu ve prospěch vlastních projektů, o ničem podobném se v případě protagonistů Nabucca mluvit nedá. Navíc se Moskvě prostřednictvím společnosti Surgutněftgaz, jejímž majitelem je zřejmě samotný ruský premiér, nedávno podařilo získat

³⁶ „Gazprom to increase gas purchases from Azerbaijan to 2 bcm in 2011“, *RIA Novosti*, 21. ledna 2010, <http://en.rian.ru/business/20100121/157637562.html>.

³⁷ *Pipelinesinternational.com*, 16. června 2010.

³⁸ Je zajímavé, že v případě South Stream Moskva argumenty podobného typu vehementně ignoruje.

³⁹ Uvedená potrubí (kromě plynovodu *Blue Stream*) mají redukovat závislost Moskvy na tranzitu plynu přes území z ruského hlediska ne příliš spolehlivé Ukrajiny a Běloruska.

⁴⁰ U Maďarska a Bulharska platil tento poznatek v případě předchozích socialistických vlád, což se v důsledku nástupu k moci konzervativních stran v nedávné době zase obrátilo.

přibližně 20 % akcií společnosti MOL; podle názoru některých komentátorů má druhá největší ropná společnost Ruska zájem o zdržování výstavby plynovodu Nabucco.⁴¹ Nejasnosti v evropských metropolích přetrvávají i kolem kontroverzní účasti Íránu v projektu, ale i absentujících garancí ze strany středoasijských producentů ohledně dodávek plynu do Evropy prostřednictvím plynovodu Nabucco. V současné době tak probíhá faktický boj o to, který konkurenční projekt – Nabucco či South Stream – se dřív dostane do finálního stadia.⁴²

Závěr

Turecko má jednoznačný potenciál stát se významným (byť nikoliv bezproblémovým) tranzitérem energetických surovin z oblasti Blízkého východu a Kaspického moře do Evropy. Samotné Turecko má velký zájem o zvýšení a diverzifikaci dodávek strategických surovin vzhledem ke skutečnosti, že jeho hospodářství i závislost na exportu ropy a zemního plynu zažívají v posledních letech nebývalý růst. Jako země, která se nachází na křižovatce Evropy, Středního východu a Kaspického moře s jejich významnými energetickými zdroji, usiluje od druhé poloviny 90. let o upevnění vlastního postavení coby klíčového eurasijského energetického koridoru. Skutečnost, že přes Anatolii vede, resp. za jistých okolností povede spleť potrubí spojujících jihokavkazské (Ázerbájdžán, Gruzie), středoasijské (Kazachstán, Turkmenistán) a středovýchodní (Írán, Irák, Egypt) země, jakož i Rusko s evropským kontinentem, přispívá k posílení geopolitického významu Turecka v regionu. Kontrola nad toky energetických surovin totiž představuje stejně významný nástroj mocenské politiky jako jejich těžba, nemluvě o bezprostředních ekonomických příjmech z tranzitu.

Zároveň je však jasné, že přes všechnu svoji snahu Turecko bylo a zůstává pouze jedním, a nikoliv klíčovým hráčem na euroasijské energetické šachovnici. Všechny významné tranzitní projekty, které již byly prosazeny (BTC, JKR) nebo jejichž prosazení se v dohledné době očekává (Nabucco), se sice uskutečnily díky podpoře Ankary, ale jejich úspěšnost byla v přední řadě podmíněna soustředěným lobbováním Washingtonu, resp. shodným postojem řady zainteresovaných států; týká se to nejen čistě ekonomických otázek, ale i otázek (geo)politického rázu primárně souvisejících s obecným postojem vůči Rusku. Ostatně problematika energetické bezpečnosti je velice politizovanou záležitostí nejen v této části světa; svědčí o tom i nejednotný postoj vůči perspektivní participaci Íránu v regionálních

⁴¹ *Týden*, 18. května 2010.

⁴² Není bez zajímavosti, že realizaci projektu South Streamu je ze strany Vladimira Putina přikládán prioritní význam nad projektem North Stream. *RIA Novosti*, 29. července 2009.

energetických projektech. Jak se ukázalo, v případě projektu Nabucco, ve kterém by byla účast Teheránu z hlediska diverzifikace zdrojů importu zemního plynu pro unijní země objektivně žádoucí, byla úspěšnost Ankary doposud nízká – zejména vzhledem k odmítavému stanovisku Spojených států. Svým otevřenějším vztahem mj. k Íránu, stejně jako k dalším muslimským zemím se Turecko zcela logicky méně ohlíží na Evropu, která mu nehodlá otevřít své dveře. Na rozdíl od místy ideologicky jednajících Evropy, Ankara pragmaticky využívá potenciálu, který skýtá její postavení v daném geopolitickém prostoru, a tím i potenciálu pro rozvoj politických, ekonomických i společenských vztahů s významným sousedem, jakým Írán bezpochyby je.

Ačkoliv se aktivity Ankary na poli tranzitu kaspických surovin dají zpětně označit za vcelku úspěšné, nelze zapomínat na řadu potenciálních rizik. Ačkoli spotřeba zemního plynu v Turecku neustále roste, z dlouhodobého hlediska je riskantní se příliš zavazovat importováním takového množství plynu z různých (ruských, íránských, ázerbájdžánských, případně turkmenských) zdrojů, které země nebude schopna v plné míře sama využít. Zajištění ad hoc smluv o dodávkách nepoužitého či dodatečného plynu směrem na západ by mohlo být kvůli specifikům obchodování s tímto palivem technicky obtížné i nejisté vzhledem k již budovaným plynovodům South Stream a Nabucco. Dalším otázníkem je skutečnost, jestli se z Turecka nestane vzhledem k jeho zvýšenému významu jako tranzitéra zemního plynu na evropské trhy jakási „maloasijská Ukrajina“, která by mohla podle potřeby využívat otázku tranzitu ve svůj prospěch, např. v otázce členství Turecka v EU, ve vztahu k Rusku, případně též Íránu. Z dnešního hlediska se sice může – vzhledem k velice silné závislosti zejména středovýchodní Evropy na dodávkách zemního plynu z Ruska – jednat o spíše rétorickou otázku, nicméně je zřejmé, že i s tímto vývojem by měli v Bruselu a evropských metropolích z dlouhodobého hlediska počítat.